

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา : ประสบการณ์และก้าวต่อไปของการพัฒนา

*ดร.เยาวลักษณ์ ราชแพทยาคม

คำนำ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ประเทศไทยมุ่งเน้นพัฒนาเศรษฐกิจ โดยใช้คนเป็นเครื่องมือหรือปัจจัยในการผลิต เพื่อสนองความต้องการในการพัฒนาให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แม้ว่าจะประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจตามที่กำหนดไว้ และมีข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรคหลายด้านเกิดขึ้น ผลของการพัฒนามีทั้งด้านบวก คือ สามารถพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจหลากหลายประการ แต่เกิดผลกระทบและปัญหาสำคัญที่ก่อให้เกิดผลกระทบสู่คุณภาพชีวิตของคนไทย แม้คนไทยจะได้รับการศึกษาสูงขึ้นการพัฒนาสาธารณสุขทำให้มีอายุยืนขึ้น คนไทยได้รับบริการโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมมากขึ้นในระดับที่น่าพอใจ มีรายได้สูงขึ้น มีความสามารถในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากขึ้น แม้จะยังอยู่ในระดับท้ายๆ เมื่อเทียบกับประเทศอื่น และจำเป็นต้องเร่งรัดพัฒนาให้มีความสำคัญ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของยุคโลกาภิวัตน์ ผลกระทบด้านลบคือปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งในชนบทและเมือง เกิดการแข่งขัน

ทั้งภายในและภายนอก สังคมและครอบครัวคนไทยมีปัญหาหลายด้านมาก จนเกิดคำถามที่ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” เกิดขึ้นเมื่อมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจหรือให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการหรือแผนพัฒนาประเทศใหม่ให้ทันและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์

ประสบการณ์จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึง ฉบับที่ 7 : ผลสำเร็จและข้อจำกัดหลายด้าน

การพัฒนาประเทศไทยในช่วง ทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2540 กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในสังคมไทย การจัดทำและดำเนินการของแผนพัฒนาฯ ฉบับแรก และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2504-2541) เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจในช่วงดังกล่าว มีประมาณร้อยละ 8.1 และ 7.1 ตามลำดับ ประเทศไทยเริ่มให้ความสำคัญ

กับการพัฒนาสังคม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) และผนวกนโยบายประชารัฐไว้ในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ต่อมาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ได้เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ซบเซา และเมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับดังกล่าว สามารถขยายการเจริญของเศรษฐกิจ ร้อยละ 7.1 ต่อมาประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะวิกฤตน้ำมันในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ให้ความสำคัญในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และการบรรเทาความยากจนในชนบทเป็นหลัก และกำหนดนโยบายกับแผนความยากจนไว้ด้วย ในช่วงเวลาที่ภาวะเศรษฐกิจของโลกและของประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ต้องพบกับปัญหาความถดถอยอย่างมาก การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศไทยทำได้เพียงร้อยละ 4.1 แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวมาก โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม มีการเน้นเพื่อยกระดับการพัฒนาประเทศ ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของเศรษฐกิจในช่วงดังกล่าว เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 10.5 และสุดท้ายคือ พ.ศ. 2534 เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 12 สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2534-2539) เน้นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุล และการพัฒนาที่ยั่งยืนแม้อัตราการเพิ่มของเศรษฐกิจไทยจะลดลงกว่าแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 แต่นับว่ายังคงอยู่ในระดับสูงคือ ร้อยละ 8.1 สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2540

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) : ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจน

กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้การจัดเตรียมแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีการปรับเปลี่ยน และเป็นก้าวแรกของการนำวิธีการใหม่ในการพัฒนาประเทศมาใช้เพื่อปรับระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคม ให้บรรลุถึงสภาวะอันพึงปรารถนาของคนไทยทั้งชาติในอนาคตแผนพัฒนาฯ

ฉบับที่ 7 เริ่มต้นจากการเปิดโอกาสให้คนไทยทุกกลุ่มสาขาอาชีพและภูมิภาคของประเทศได้ร่วมแสดงความคิดเห็นกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การเริ่มจัดทำแผน แทนการกำหนดแผนจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวเช่นแต่ก่อน การพัฒนาที่ท้าทายต่อการอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจและความมั่นคงของสังคมไทยคือ “การพัฒนาคน” ได้ปรับแนวคิดจากเดิมที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักของการพัฒนา แต่เพียงอย่างเดียวเป็น เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนามาตรการปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนจากการแยกส่วนรายสาขาเศรษฐกิจหรือสังคมที่ขาดความเชื่อมโยงเป็นการพัฒนาแบบรวมส่วนหรือบูรณาการ

ช่วงการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นั้นประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ต้องมีการทบทวนและปรับแผนโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเงิน การคลังและแม้จะประสบความสำเร็จหลายด้าน แต่มีข้อจำกัดและอุปสรรคทำให้มีปัญหาคือ ทำให้ความเชื่อถือนลดลงส่วนคนยากจนมาได้โดยตลอด ผลของวิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดปัญหาการลงทุน การส่งออก การจ้างงาน รายได้ ทำให้การดำเนินงานลดความยากจนมีปัญหา ส่วนคนยากจนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 11.4 ใน พ.ศ. 2539 เป็นร้อยละ 15.9 ใน พ.ศ. 2542 การกระจายรายได้มีปัญหามากกว่าเดิม คนไทยได้รับการศึกษาสูงขึ้นก็จริงแต่ยังต่ำเมื่อเทียบกับหลายประเทศ มีปัญหาด้านคุณภาพการศึกษา ประสิทธิภาพการผลิตของแรงงานไทยยังต่ำมาก เมื่อเทียบกับประเทศต่างๆ แม้คนไทยอายุยืนขึ้นต้องคำนึงถึงคุณภาพผู้สูงอายุด้วย เพราะสังคมไทยได้เปลี่ยนจากสังคมเด็กสู่สังคมผู้สูงอายุมากขึ้น แม้ประชาชนจะได้รับการคุ้มครองด้านประกันสุขภาพเพิ่มเป็นร้อยละ 79.4 ในปี 2543 แต่ยังคงต้องเร่งให้ได้รับบริการอย่างทั่วถึงมากขึ้น อย่างไรก็ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาค ส่วนในสังคมไทย ถือเป็น

จุดเริ่มต้นที่สำคัญ และมีการทำงานร่วมกับภาครัฐ ในลักษณะหุ้นส่วน การพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็น พื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศระยะต่อไป และจากการประเมิน ผลการพัฒนาในช่วง 4 ทศวรรษ ที่ผ่านมาทำให้เห็นถึงการพิจารณาที่ขาดความสมดุล โดยประสบความสำเร็จเฉพาะเชิงปริมาณ แต่ขาดความ สมดุลด้านคุณภาพ ดังนั้นแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จำเป็นต้องปรับกระบวนการและ ยุทธศาสตร์ให้เข้มแข็งขึ้น

แผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 9 : ก้าวต่อไป ของการพัฒนา

การจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้มีการ จัดทำล่วงหน้ามาก่อนการประกาศใช้เป็นเวลา 2 ปี โดย อัญเชิญแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นปณิธานนำทางในการพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้เป็นแผนยุทธศาสตร์ ชีกรอบ ทิศทางการพัฒนาและดำเนินการต่อเนื่อง จากแผน พัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยยึด “คนเป็นศูนย์กลางการ พัฒนา” เช่นเดียวกับแผนฉบับปัจจุบันเป็นแผนที่ ดำเนินการในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญช่วงหนึ่งของประเทศ จำเป็นต้องเร่งปฏิรูปเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดสัมฤทธิ์ผล ในทางปฏิบัติให้มากขึ้น มุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้หลุดพ้น จากภาวะวิกฤต พร้อมทั้งวางรากฐานการพัฒนาระบบ เศรษฐกิจภายในประเทศ ให้มีความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพ และภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น มีการระดมความคิดจาก ผู้แทนประชาชนกลุ่มต่างๆ จากทุกจังหวัด ทุกอนุภาค และระดับประเทศร่วมหารือ เกี่ยวกับจุดเด่น จุดอ่อน ข้อจำกัด และวิสัยทัศน์ที่ต้องการให้เป็นการพัฒนา และกำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่ง พัฒนาสู่สังคมเข้มแข็งและมีดุลยภาพ 3 ด้านคือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

สำหรับวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและภูมิคุ้มกัน เพื่อวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งยั่งยืน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างรู้เท่าทันโลก เพื่อให้เกิด การบริหารจัดการที่ดีในสังคมไทยทุกระดับ เพื่อ แก้ปัญหาความยากจน เพิ่มศักยภาพและโอกาส ของคนไทยในการพึ่งตนเอง โดยมีเป้าหมายทาง เศรษฐกิจคือ สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจมหภาค อย่างมีคุณภาพ และเสถียรภาพ การขยายตัวโดยเฉลี่ย ร้อยละ 4-5 ต่อปี ทางสังคมคือยกระดับคุณภาพชีวิต คนไทย โดยรักษาแนวโน้มภาวะเจริญพันธ์ของคนไทย ให้อยู่ระดับทดแทนอย่างต่อเนื่อง มีสุขภาพดี มีคุณภาพรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีคุณธรรม มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ด้านการบริหาร จัดการที่ดีคือสร้างระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ ขนาดโครงสร้างเหมาะสม เพิ่มขีดความสามารถท้องถิ่น กระจายอำนาจให้โปร่งใส ด้านการลดความยากจนคือ เพิ่มโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างศักยภาพคนจน ให้เข้มแข็ง ลดสัดส่วนคนจนให้อยู่ระดับไม่เกินร้อยละ 12 ของประชากรใน พ.ศ. 2549

ยุทธศาสตร์การพัฒนา แยกเป็นยุทธศาสตร์ หลักที่เชื่อมโยงกับ 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 7 ยุทธศาสตร์ ย่อย ดังนี้

กลุ่มที่ 1 การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดี ให้เกิดทุกภาคส่วนของสังคม เน้นการปฏิรูปให้เกิดกลไก การบริหารจัดการที่ดี ทั้งภาคการเมือง ภาคเอกชน ภาคราชการ และภาคประชาคม มี 1 ยุทธศาสตร์ คือการบริหารจัดการที่ดี ให้ความสำคัญการปรับ ระบบบริหารจัดการภาครัฐให้มีประสิทธิภาพและโปร่งใส กระจายภาระกิจความรับผิดชอบ การป้องกัน ปราบปรามทุจริตประพฤติมิชอบ การเสริมสร้าง ความเข้มแข็งครอบครัว และชุมชน

กลุ่มที่ 2 การเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็งเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ การมุ่งเน้นการพัฒนา “คน ครอบครัว ชุมชน และสังคม” ให้เป็นแกนหลักของสังคมไทย ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ คือยุทธศาสตร์การพัฒนาคนและการคุ้มครองทางสังคม ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมือง ยุทธศาสตร์การบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กลุ่มที่ 3 การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน ให้ความสำคัญการบริหารนโยบายเศรษฐกิจมหภาค ส่งเสริมให้ฐานเศรษฐกิจของประเทศแข็งแกร่งและขยายตัวอย่างมีคุณภาพ โดยปรับเศรษฐกิจตั้งแต่ฐานรากถึงระดับมหภาค และมีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลก อย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานการพึ่งตนเอง และรักษาขีดความสามารถในการแข่งขัน ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ คือยุทธศาสตร์การบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมยุทธศาสตร์การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาความเข้มแข็งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

แนวทางการพัฒนา : ต้องไปให้อุทิศทาง

ภายใต้ทรัพยากรของรัฐที่มีอยู่จำกัด ซึ่งต้องฟื้นฟูเศรษฐกิจให้แข็งแกร่ง มั่นคง ปรับฐานเศรษฐกิจของประเทศให้ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และมีคุณภาพ จึงมีแนวทางการพัฒนา คือ การเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ฟื้นตัวอย่างรวดเร็วและมีเสถียรภาพ การสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก การบรรเทาปัญหาสังคม การแก้ปัญหาค่าครองชีพ โดยมุ่งแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม

การแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ : การผนึกพลังร่วมจากทุกฝ่ายในสังคม

การแปลงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ เริ่มจากกระบวนการสร้างความเข้าใจในแผน พัฒนาฯ ฉบับปัจจุบัน พร้อม

การสร้างองค์ความรู้ สร้างผู้นำและขยายเครือข่าย ต้องมีการบริหารยุทธศาสตร์ตามแผนพร้อมจัดทำแผนการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐ เพื่อชี้แนะทิศทางการลงทุนควบคู่กับการจัดทำแผนแม่บท แผนปฏิบัติการ เร่งปรับปรุงกลไกและบทบาทของหน่วยงานกลาง โดยภาครัฐต้องสร้างการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในโครงการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มโครงการรวมที่ 3 และกลไกติดตามประเมินผลสร้างตัวชี้วัดระดับต่างๆ พัฒนาระบบฐานข้อมูลและโครงข่ายข้อมูลข่าวสารทุกระดับ

ข้อคิดเห็นและเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ : การสร้างสรรเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และสมาชิกสภาฯ ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2544 ได้พิจารณาร่างแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ข้อคิดเห็นและเสนอแนะ ซึ่งทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้นำไปปรับปรุงก่อนประกาศใช้แผน ข้อคิดเห็นและเสนอแนะสรุปดังนี้ ควรทำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นจริง เป้าหมายเศรษฐกิจต้องสมเหตุสมผล เชื่อถือได้และวัดผลได้ แผนกระตุ้นเศรษฐกิจต้องคำนึงถึงการสร้างรากฐานของประเทศ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ยังขาดการวิเคราะห์ผลกระทบจากปัจจัยภายนอกต่อประเทศไทย ต้องสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การกระจายรายได้เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา การสร้างภาคเกษตรและชนบทให้เข้มแข็งถือเป็นภารกิจหลัก ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล ยกกระดับเรื่องการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม เป็นยุทธศาสตร์ลำดับสำคัญ เสริมสร้างธรรมาภิบาลให้เข้มแข็งการแข่งขันการค้าต้องยึดถือผลประโยชน์ของชาติเป็นที่ตั้ง ปฏิรูปสื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันและต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และแผนพัฒนาฯ

ฉบับที่ 9 จะบรรลุผลหรือไม่ ขึ้นอยู่กับกลไกและการมีส่วนร่วมในแผนปฏิบัติการ

สรุป

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมาให้ทั้งบทเรียน ประสบการณ์อย่างมากในการจัดทำและดำเนินการตามแผนพัฒนา แต่ละแผนพัฒนาดังแต่ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีการแข่งขันกันมากขึ้น แผนพัฒนา ฉบับที่ 8 เป็นช่วงที่ประเทศต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ แม้แผนพัฒนา ฉบับนี้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ กระบวนการจัดทำและเป็นแผนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการระดมความคิดมากกว่าแผนพัฒนา ฉบับต้นๆ และเรียกแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 ว่าเป็นแผนของประชาชนก็ตาม จากกระแสโลกาภิวัตน์และวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ต้องมีการปรับปรุงแผนพัฒนา บางส่วน

เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนา ทั้ง 8 ฉบับ ซึ่งมีทั้งด้านบวกและลบทำให้การเตรียมแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 มาตราการปรับเปลี่ยนรูปแบบ กระบวนการจัดทำให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง มีการยอมรับว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจำเป็นต้องมีความสมดุล การฝึกพลังทุกฝ่ายและสร้างเครือข่ายในการจัดทำแผนและแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ได้มีความสำคัญอย่างยิ่ง ข้อมูลตัวชี้วัดและสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญของการดำเนินงานรวมทั้งการติดตาม ประเมินผลแม้ประเทศไทยต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจแต่ได้พยายามใช้วิกฤตให้เป็นโอกาส สามารถพยุงตัวอยู่ได้แม้จะอยู่ในลักษณะบอบช้ำในช่วงเวลาหนึ่งก็ตาม จึงคาดว่าประเทศคงจะสามารถฟื้นฟูเศรษฐกิจและพัฒนาสังคมได้ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 แม้จะไม่เท่ากับก่อนเกิดภาวะวิกฤตก็ตาม □

บรรณานุกรม

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. การประเมินผลแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ 1-7. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544). กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544.